

بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه‌های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال (مورد مطالعه: کارگاه‌های صنعتی شهر تهران)

اسماعیل شاه طهماسبی^۱

مجید جوادیان^۲

محمدجواد نیکبخت^۳

چکیده

در برنامه چهارم توسعه اجتماعی- اقتصادی کشور شرایط بازار به‌گونه‌ای بوده‌است که همه ساله به‌طور متوسط می‌بایست حدود ۹۰۰ هزار فرصت شغلی ایجاد می‌گردید و این درحالی است که طی بیست سال گذشته، متوسط فرصت‌های شغلی ایجاد شده در هر سال فراتر از سیصد هزار مورد نرفته است. در این تحقیق با توجه به تاکید بیش از پیش دولتمردان بر اشتغال‌زایی در کوتاه‌ترین زمان، به بررسی تاثیر وام‌های اشتغال‌زایی در بخش صنعت و در بنگاه‌های کوچک و متوسط پرداخته می‌شود تا ارتباط این وام‌ها با اشتغال‌زایی و تقسیم‌بندی تاثیرگذاری‌های آن مورد بررسی قرار گیرد. این تحقیق با روش توصیفی- تحلیلی در میان ۱۶۱ بنگاه صنعتی کوچک و متوسط که به دریافت تسهیلات بیش از صد میلیون ریال به‌منظور ایجاد اشتغال در دوره زمانی ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ پرداخته‌اند، صورت گرفته است. نتایج از رابطه وام دریافتی و میزان اشتغال ایجاد شده با ضریب ۰/۳۷۲ خبر می‌دهد. نکته نهایی اینکه نحوه مصرف، میزان دریافت وام و هدفی که دریافت‌کننده از دریافت تسهیلات دارد تفاوت معناداری در میانگین ایجاد اشتغال فراهم نمی‌آورد. پیشنهاد می‌گردد برای اثربخشی بیشتر تسهیلات رویکرد بلندمدت و کاهش دخالت دولت مورد توجه قرار گیرد.

واژگان کلیدی: اشتغال، اعطای تسهیلات، بنگاه‌های کوچک و متوسط.

طبقه بندی JEL: G21, H81, J24

۱. دانشجوی دکترا دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده مدیریت و اقتصاد، گروه مدیریت بازرگانی،

E.Mail:esmaeil.shahtahmasbi@gmail.com

۲. کارشناسی ارشد دانشگاه پیام نور، E.Mail:majid_javadian@yahoo.com

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس- دانشکده مدیریت و اقتصاد- گروه مدیریت بازرگانی،

E.Mail:Nikbakht89@gmail.com

۱. مقدمه

بحث بنگاه‌های کوچک و متوسط (SME)^۱ به اواخر دهه ۵۰ و اوایل دهه ۶۰ میلادی یعنی زمانی که بحث‌های توسعه مطرح می‌شود، برمیگردد. علت عمده توجه به SME ها بیشتر مساله ایجاد اشتغال و کاهش فقر است. همه کشورها در مقاطع خاصی به این بنگاه‌ها توجه داشته‌اند؛ کشورهای امریکای لاتین زمانی که بحث توسعه مطرح شد، یا کشورهای سوسیالیستی زمانی که خواستند بازارشان را به بازار آزاد تبدیل کنند و حتی کشورهای توسعه‌یافته‌ای مانند ژاپن، آلمان و فرانسه در یک مقطع خاصی توجه‌شان به سمت بنگاه‌های کوچک و متوسط بوده است (آرامنش، ۱۳۸۵، ۱۲).

چالش اشتغال نه تنها یکی از مهمترین مسائل روز اجتماعی در کشور ما به‌شمار می‌آید بلکه با توجه به‌عنوان رشد جمعیت در دو دهه گذشته می‌توان آن را به‌عنوان مهمترین چالش اجتماعی و معضل امنیت اقتصادی به‌حساب آورد. برای حل این چالش، طی دوره‌های مختلف برنامه‌های گوناگونی ایجاد گردیده که از مهمترین آن می‌توان به طرح وام‌های خوداشتغالی در اوایل دهه ۷۰ و همچنین طرح ضربتی اشتغال در سال ۱۳۸۱ اشاره نمود. با این وجود این طرح‌ها نتوانستند اهداف مورد نظر را به طور کامل محقق سازند و بعد از مدت کوتاهی از اجرای شان متوقف شده‌اند (دهقان دهنوی، ۱۳۸۵). با این وجود در سال ۱۳۸۴ جهت مبارزه با بحران بیکاری یکی از بزرگترین طرح‌های اشتغال‌زایی در ایران تحت عنوان طرح بنگاه‌های زودبازده مطرح و با اعتبار اولیه حدود ۳۵ هزار میلیارد تومان با هدف ایجاد یک میلیون و دویست هزار فرصت شغلی جدید به اجرا درآمد. این طرح با توجه به تجربه موفق کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه، به‌ویژه در شرق و جنوب شرق آسیا، مورد اقبال فراوان قرار گرفت. مجریان این طرح معتقد بودند بنگاه‌های اقتصادی کوچک، بیشترین قابلیت را برای ایجاد اشتغال مولد و سازنده و هدایت قشر جوان جامعه به سوی فعالیت‌های تولیدی دارا می‌باشند. آن‌ها مهمترین دلیل برای اثبات این مساله را آمار کارگاه‌های صنعتی کشور می‌دانستند که بر اساس آن سهم بنگاه‌های اقتصادی کوچک از کل اشتغال صنعتی همواره بیش از ۴۵ درصد بوده است (ادراکی، ۱۳۸۶). منتقدان این طرح‌ها، با سپری شدن مدتی از زمان آغاز طرح معتقد بودند این طرح‌ها با انحرافات فراوانی روبرو بوده است. به گونه‌ای که این انحرافات عامل اصلی در عدم موفقیت این بنگاه‌ها در رسیدن به اهداف مورد نظر بوده است. با این وجود درباره انحراف از تسهیلات اعطایی به بنگاه‌های زود بازده روایات متعدد و متعارضی عنوان شده است. به طوری که گزارش بانک مرکزی میزان انحرافات تسهیلات بنگاه‌های زود بازده را ۳۸ درصد، سازمان بازرسی کل کشور انحراف بنگاه‌های زود بازده را ۲۵ درصد و گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس انحراف مالی این طرح را ۸/۳ و نسبت اشتغال تعهد شده در این بنگاه‌ها را برابر ۴۸/۲ اعلام کرده است. همچنین مخالفان معتقدند این طرح‌ها اثر توری داشته است؛ به عبارت دیگر اگرچه سیاست‌های انبساطی پولی از طریق تسهیلات بانکی به تنهایی خود عامل تورم‌زا

بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال (مورد مطالعه: کارگاههای صنعتی شهر تهران).....۳۳

به شمار می رود، انحراف در تسهیلات زودبازده و عدم سرمایه گذاری واقعی در تولید آثار توری را شدیدتر نموده و موجب افزایش سطح عمومی قیمت ها شده است. همچنین منتقدان معتقدند که این طرح ها فاقد ارزیابی و امکان سنجی دقیق بوده است. به عبارت دیگر تعداد زیاد این طرح ها امکان ارزیابی اقتصادی، تجاری و مالی دقیق را از بین برده است (دهقان دهنوی، ۱۳۸۵).

مطالعات انجام شده توسط بانک مرکزی ایران نشان می دهد که تامین مالی، ۳۶ درصد از مشکلات این بنگاه ها را تشکیل می دهد. صاحب نظرانی چون باسول (Boswell, 1972)، اسکرس (Scarce)، و گافی (Goffee, 1986)، و گزارش بالتون (Balton Report, 1971)، که برنامه های توسعه اقتصادی صنعتی کشورهای فیلیپین، سیرالئون، نیجریه، سودان، یونان و سریلانکا را مورد مطالعه قرار دادند به این نتیجه رسیده اند که کاهش سهم صنایع کوچک در اقتصاد این کشورها بیشتر ناشی از عدم دسترسی آنها به منابع مالی کافی بوده است و بعضاً صنایع کوچک در جهت استفاده از مقیاس های کلان خود را به صنایع بزرگ تبدیل نموده اند (یوسفی، ۱۳۷۲: ۲۴۵). از مهمترین وظایف دولت در سطح کلان مبارزه با بیکاری و افزایش زمینه های اشتغال می باشد؛ در برنامه چهارم توسعه اجتماعی - اقتصادی کشور شرایط بازار به گونه ای است که همه ساله به طور متوسط می بایست حدود ۹۰۰ هزار فرصت شغلی ایجاد گردد و این در حالی است که طی بیست سال گذشته، متوسط فرصت های شغلی ایجاد شده در هر سال فراتر از سیصد هزار مورد نرفته است. بنابراین بازار کار و به طور کلی اشتغال و فرصت های شغلی در ایران در شرایط حساس و مهمی قرار دارد (سلطانی، ۱۳۸۶: ۸۴). در کشور ما با وجود حضور کمی قابل توجه صنایع کوچک در ساختار صنعتی آن (حدود ۹۴ درصد واحدهای صنعتی کشور را صنایع کوچک تشکیل می دهند)، این واحدها با معضلات متعدد و عقب ماندگی فاحشی روبرو هستند، به نحوی که از ایفای نقش استراتژیک مورد انتظار برای آنها همچون کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، ناتوان مانده اند. همین واحدهای کوچک در ایران را از دو بعد کمی و کیفی می توان بررسی کرد. از بعد کمی، درصد بسیار بالایی از شرکت های موجود در کشور ما و بسیاری از کشورهای جهان را واحدهای کوچک و متوسط تشکیل می دهند و تعداد شاغلان این واحدها قابل توجه است. همچنین ارزش افزوده ای که این واحدها تولید می کنند، در کشورهای مختلف چیزی بین یک سوم تا نیمی از ارزش افزوده کل کشور را تشکیل می دهد. از بعد کیفی، این واحدها می توانند بخش خصوصی را در سرمایه گذاری تشویق کنند، چون بخش خصوصی معمولاً برای ایجاد واحدهای بزرگ امکانات کافی ندارند. این واحدها همچنین می توانند به عنوان ابزار مناسبی برای خصوصی سازی در نظر گرفته شوند. این واحدها امکان شناخت بازارها را دارند و می توانند خود را با نیازهای بازار منطبق سازند و به خاطر کوچک بودن، فرایند تصمیم گیری در آنها بسیار سریع است. این واحدها می توانند قدرت ابتکار و خلاقیت بیشتری داشته باشند که در توزیع فناوری در سطح کشور می توانند موفق تر باشند و سریعاً خود را با فناوری های لازم تطبیق دهند و در یک نکته می توانند تخصصی عمل کنند که این در واحدهای بزرگ کمتر اتفاق می افتد. هیات

۳۴..... فصلنامه علوم اقتصادی (ویژه شماره ۱، زمستان ۱۳۹۱)

وزیران در مورخ ۸۴/۸/۱۹ بنا به پیشنهاد سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی و وزارت کار و امور اجتماعی، اقتصاد و امور دارایی و بانک مرکزی و باستناد اصل «۱۳۸» قانون اساسی و موادی از برنامه چهارم توسعه، آیین نامه اجرای گسترش بنگاه‌های کوچک و زودبازده را با اهداف ساماندهی بنگاه‌های کوچک و زودبازده، توزیع عادلانه درآمد بین اقشار مردم به‌ویژه در مناطق محروم، افزایش تولید و صادرات آن، افزایش تسهیلات بانکی و تقویت کارآفرینی و اشتغال‌زایی و افزایش فرصت‌های شغلی، مصوب و برای اجراء، ابلاغ نموده است. در شروع کار توجه ویژه‌ای به بنگاه‌های زودبازده شد، به‌نحوی که در سال ۸۵ بودجه‌ی هشت هزار میلیاردی اختصاص یافته به این طرح، منجر به ایجاد ۴۲۶ هزار شغل شد و در سال ۸۶ با ۹ هزار میلیارد تومان اعتبار بیش از ۴۲۶ هزار شغل جدید ایجاد شد. اما به ناگهان در سال ۸۷ تنها دو هزار و ششصد میلیارد تومان اعتبار به آن اختصاص یافت و با این میزان اعتبار ۷۳ هزار شغل جدید ایجاد شد. این وضعیت در سال ۸۸ و ۸۹ به شکلی شد که شاید به راحتی بتوان این دو سال را سال‌های توقف اجرای طرح بنگاه‌های زودبازده تلقی کرد که در مجموع ۶۷ هزار شغل جدید ایجاد شد.

با توجه به اینکه تسهیلات مذکور به گروه‌های مختلفی پرداخت شده، در این تحقیق قصد داریم به بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه‌های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال در هر یک از زیرگروه‌های این بخش بپردازیم تا علاوه بر بررسی وضع موجود راهکارهایی برای اعطای مناسب این تسهیلات پیشنهاد گردد.

۲. چارچوب نظری

۲-۱. تعریف بنگاه‌های کوچک و متوسط

از آنجائیکه شرایط اجتماعی- اقتصادی و درجه توسعه‌یافتگی، تحولات تکنولوژیکی، حجم سرمایه‌گذاری، حجم و ارزش تولیدات در کشورها متفاوت است، تعریف واحد کوچک و متوسط نیز ممکن است از یک کشور به کشور دیگر تفاوت نماید.

تعریف صنایع کوچک و متوسط به طور گسترده‌ای در میان کشورها و مناطق مختلف جهان متفاوت می‌باشد و شرایط اقتصادی و صنعتی حاکم بر آن کشورها معرف صنایع کوچک و متوسط در آن‌هاست. برخی از شاخص‌هایی که معمولاً در تعریف صنایع کوچک و متوسط به کار می‌روند عبارت‌اند از: تعداد کارکنان، سرمایه، دارایی کل، حجم فروش و ظرفیت‌های تولیدی. اما رایج‌ترین شاخص برای تعریف صنایع کوچک و متوسط، استفاده از تعداد کارکنان است.

براساس تعریف اتحادیه اروپا صنایع کوچک و متوسط کسب و کارهای تولید و خدماتی هستند که کارکنان آنها کمتر از ۲۵۰ نفر باشد. تقسیم بندی بنگاه‌های کوچک و متوسط بدین قرار است :

بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال (مورد مطالعه: کارگاههای صنعتی شهر تهران).....۳۵
بنگاههای خرد (۱-۹ نفر کارگر)، بنگاههای کوچک (۱۰-۴۹ نفر کارگر)، بنگاههای متوسط (۵۰ - ۲۴۹ نفر کارگر).

بعلاوه گردش مالی سالانه آنها بایستی کمتر از چهل میلیون یورو بوده و این گزارش مالی در ترازنامه باید کمتر از ۲۷ میلیون یورو باشد و در نهایت از نظر اقتصادی باید مستقل باشند و بیش از ۵۰ درصد آن متعلق به بخش خصوصی باشد.

در ایران تعاریف متعددی از صنایع کوچک و متوسط وجود دارد. وزارتخانههای مختلف، مؤسسات و سازمانهای مرتبط با این صنایع، هر کدام به روشی توصیف، طبقه بندی و تعریف خاص خود را از بنگاههای کوچک و متوسط ارائه می دهند. معیار تعریف صنایع کوچک و متوسط در ایران، همانند تعریف رایج در کشورهای مختلف جهان، شاخص تعداد کارکنان است.

مرکز آمار ایران مطابق نتایج آمارگیری از کارگاههای صنعتی، کسب و کارها را به چهار گروه طبقه بندی کرده است:

کسب و کارهای ۱ تا ۹ نفر کارگر، ۱۰ تا ۴۹ نفر کارگر، ۵۰ تا ۹۹ نفر کارگر و بیش از صد نفر کارگر. هر چند این طبقه بندی ظاهراً شباهتی با تعریف اتحادیه اروپا از بنگاههای کوچک و متوسط دارد ولی مرکز آمار ایران فقط کسب و کارهای کمتر از ده نفر نیروی کار را بنگاههای کوچک و متوسط محسوب می کند و کسب و کارهای بیشتر از ده نفر کارکن را کارگاههای بزرگ صنعتی قلمداد می کند. بانک مرکزی ایران نیز کسب و کارهای زیر صد نفر نیروی کار را به عنوان بنگاه کوچک و متوسط تلقی می کند (طباطبایی و اژدری، ۱۳۸۷: ۱۲).

۲_۲. عوامل تسریع روند حرکت از صنایع بزرگ به سمت صنایع کوچک و متوسط

طی دو دهه اخیر، سه تحول اساسی در اقتصاد جهانی رخ داد که موجبات رشد بیشتر فعالیت های اقتصادی کوچک را نسبت به فعالیت های بزرگ فراهم ساخت؛ این تغییرات عبارتند از:

الف) شدت یافتن رقابت جهانی، توسعه حمل و نقل، تحول در تبادل اطلاعات و فناوری ارتباطات که موجب افزایش مبادلات بازرگانی و وحدت اقتصاد جهانی شد.

ب) افزایش بی اطمینانی که تاثیر مستقیم بر رشد نرخ بهره، تورم و بیکاری، ناپایداری نرخ تسعیر ارز و افت شدید نرخ رشد کشورهای صنعتی داشت.

ج) تشدید تقسیم بازارها ناشی از رشد تقاضای مصرف کنندگان برای تولیدات متنوع که این تحول، صنایع را مجبور ساخت تا تاکید بیشتری بر تنوع محصولات داشته باشند (کارلسون، ۱۳۸۳: ۷۴).

۳_۲. بررسی قابلیت‌ها و مشکلات SMEs با استفاده از مدل SWOT

درونمایه اصلی این مدل شناسایی عوامل درونی (نقاط قوت و ضعف) و عوامل بیرونی (فرصت‌ها و تهدیدها) برای بهره‌مندی از منابع نهفته در فرصت‌ها یا دوری از زیان‌های نهفته در تهدیدهاست.

۳-۲-۱. نقاط قوت

- بنگاه‌های کوچک و متوسط از انعطاف‌پذیری بالایی برخوردارند.
- بنگاه‌های کوچک و متوسط پرورش‌دهنده نیروهای مجرب و متخصص برای بنگاه‌های بزرگ به حساب می‌آیند.
- مدیریت و کنترل بنگاه‌های کوچک و متوسط هزینه کمتر دارد.
- تامین تعادل‌های اجتماعی و منطقه‌ای از طریق جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرهای بزرگ را در بردارد.
- مکان‌یابی بنگاه‌های کوچک و متوسط به سهولت و به نفع سیاست‌های منطقه‌ای دولت قابل انجام است.
- بنگاه‌های کوچک و متوسط غالباً متکی بر منابع داخلی هستند.
- تاسیس و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط به منابع اندکی نیاز دارد.
- صنایع کوچک و متوسط بازدهی سریع دارند.
- صنایع کوچک و متوسط به محیط زیست توجه دارند.
- صنایع کوچک و متوسط به درونزا کردن دانش فنی تولید می‌پردازند.
- صنایع کوچک و متوسط به معرفی فرهنگ غنی کشورها می‌پردازند.

۳-۲-۲. نقاط ضعف

مشکلات و موانع توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط را می‌توان به دو گروه عمده تقسیم کرد: یک گروه از آن که به ماهیت این بنگاه‌ها مربوط است، به مشکلات درونی بنگاه‌های کوچک و متوسط معروف هستند و دسته دیگر مربوط به خارج از بنگاه‌ها بوده که آن‌ها را تحت عنوان "مشکلات بیرونی" مورد بررسی قرار می‌دهیم:

۱. مشکلات درونی

- ضعف مدیریت و مهارت‌ها و کمبود نیروی انسانی متخصص
- ناتوانی در دستیابی به فناوری مناسب

بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال (مورد مطالعه: کارگاههای صنعتی شهر تهران).....۳۷

- دسترسی محدود و نابرابر به بازارهای سرمایه و اعتبار
- وجود خریدهای انحصاری (انحصار طلبی)
- نا آشنایی با مسائل کیفیت و استانداردها
- کمبود سرمایه و توسعه نیافتگی نهادهای مالی مربوط به کسب و کارهای کوچک
- نابرابری در دسترسی به اطلاعات بازار، مشتریان و تامین کنندگان
- صرفه جویی ناشی از مقیاس تولید

۲. مشکلات بیرونی

- موانع قانونی و حقوقی ریسک اعتباری

۲-۳-۳. تهدیدات

در مورد بنگاه های کوچک و متوسط، مهمترین مشکلی که وجود دارد این است که بانک ها خیلی راغب نیستند که به این بنگاه ها تسهیلات بدهند، زیرا بانک ریسک اعتباری چنین بنگاه هایی را بالا میداند. در نتیجه موجب می شود مقدار دسترسی SME ها به منابع مالی کمتر از موسسات و بنگاه های بزرگ باشد (آرامنش ۱۳ و ۱۳۸۵).

۲-۳-۴. فرصت ها

- توسعه صادرات در ایران
- اهمیت مساله اشتغال در کشور

۲_۴. روش های تامین مالی SME ها

در ادبیات مربوطه، روش ها و شیوه های وام دهی به SME ها توسط موسسات مالی، عموماً در دو گروه وام دهی معاملاتی^۱ و وام دهی رابطه ای^۲ طبقه بندی می شوند. در وام دهی معاملاتی که مشتمل بر وام دهی بر اساس صورت های مالی، امتیاز دهی اعتباری، وام دهی به پشتوانه دارایی، عاملیت و بیمه اعتبار می باشند، عموماً از اطلاعات مستند در تصمیم اعطای اعتبار استفاده می شود که از جمله این اطلاعات، می توان به نسبت های مالی محاسبه شده از صورت های مالی حسابرسی شده، امتیازدهی اعتباری، سوابق اطلاعاتی تهیه شده توسط دفاتر اعتباری و ... اشاره نمود. این در حالی است که در وام دهی رابطه ای تصمیم اعطای اعتبار با تاکید ویژه بر

-
1. Transaction Lending
  2. Relationship Lending

۳۸..... فصلنامه علوم اقتصادی (ویژه شماره ۱، زمستان ۱۳۹۱)

اطلاعات غیر مستند که در طول رابطه بلندمدت اعتباردهنده با SME جمع‌آوری شده است صورت می‌پذیرد. اعتبار تجاری^۱ نیز که عموماً توسط بنگاه‌ها و شرکت‌ها در تامین مالی دیگر شرکت‌ها استفاده می‌شود به عنوان یک شیوه دیگر تامین مالی SME ها تلقی می‌گردد که خود می‌تواند در هریک از دو گروه فوق طبقه‌بندی شود (سلطانی، ۱۳۸۶: ۸۸).

بر اساس نظر زیسمان سیستم‌های تامین مالی به‌طور معمول به دو نوع اصلی تقسیم می‌شوند (Zysman، 1983 و OECD، 1993).

۱. سیستم مبتنی بر بازار سرمایه

۲. سیستم مبتنی بر اعتبار

در سیستم مبتنی بر بازار سرمایه، فروش سهام منبع غالب برای تامین سرمایه به خصوص در شرکت‌های بزرگ می‌باشد. در این سیستم استقراض از بانک بیشتر برای اهداف و فعالیت‌های کوتاه‌مدت است و خروج از صنعت در آن ساده‌تر است. در سیستم مبتنی بر اعتبار، بازار سرمایه نقش کم‌رنگ‌تری را نسبت به موسسات اعتباری ایفا می‌کند. اعطای وام در تامین مالی بیرونی بسیار مهم است. در این سیستم به‌علت محدودیت‌هایی که وام‌دهندگان ایجاد می‌کنند، خروج از صنعت و تغییرات عمده در آن آسان نیست (همان : ۷۲).

بنا به نظر کریستنسن و دریجر، کشورهایی مانند آمریکا، انگلستان و هلند دارای سیستم مبتنی بر سرمایه هستند در حالی که ژاپن، فرانسه، ایتالیا، اسپانیا و آلمان بر پایه اعتبار هستند. به عقیده آنها مقایسه بین این دو روش بر اساس داده‌های آماری بسیار مشکل است. به‌علاوه همه سیستم‌های تامین مالی کم و بیش مبتنی بر اعتبار نیز هستند زیرا در سیستم مبتنی بر بازار سرمایه نیز تامین مالی از طریق بانک مهمترین نوع تامین است (Christensen، 1999 : 14).

در جداول زیر به مشخصات عمده‌ترین برنامه‌های اعطای وام به بنگاه‌های کوچک و متوسط در کشورهای جهان پرداخته شده است.

علاوه بر برنامه‌های اجرا شده در کشورهای جهان می‌توان به فرایندهایی که در هر کشور برای پرداخت تسهیلات وجود دارد اشاره کرد که از این میان فرایند کشورهایی چون انگلستان، آلمان، فرانسه، هلند، آمریکا و کانادا قابل ذکر می‌باشد (Christensen، 1999 : 54).

جدول ۱. مقایسه سیستم‌های پرداخت وام در ۶ کشور منتخب:

کانادا	آمریکا	هلند	فرانسه	آلمان	انگلستان	
۲٪	۰.۵٪	۳٪		۰.۷۵٪	حداکثر ۱٪	هزینه سالانه

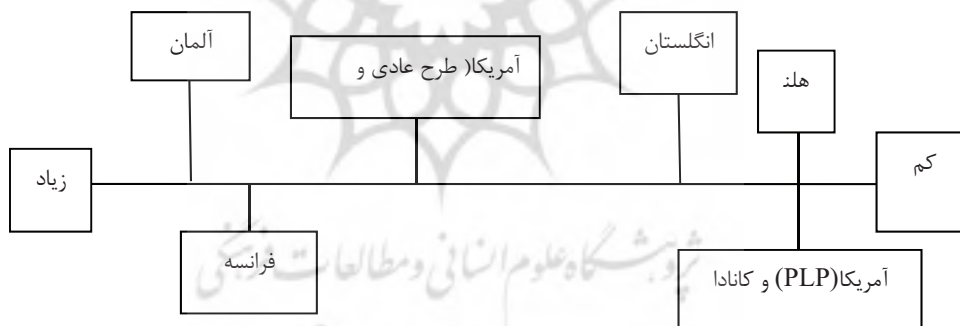
1. Trade Credit

بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال (مورد مطالعه: کارگاههای صنعتی شهر تهران).....۳۹

هزینه اولیه +	۲٪ تا ۳۸۷۵٪	توسط وام دهنده تعیین	۰.۳٪ تا ۰.۶٪	۱٪	۰.۵٪ تا ۱.۵٪	هزینه اولیه
	تا ۸۰٪	۹۰٪ تا ۱۰۰٪	۵۰٪ و برای شروع کار تا	۵۰٪ تا ۸۰٪	۷۰٪ تا ۸۵٪	درصد تضمین
	۲.۸٪	۲.۵٪		۳٪	۱۵٪	نرخ عدم
۳۶۰۰۰	۱۰۲۱۰۰	۹۶۰۰۰	۱۲۷۰۰۰	۱۹۹۰۰۰	۵۷۵۱۲	متوسط وام
۱۰٪		۲۹.۵٪	۲۳٪	۴۹٪	۲۷٪	درصد وام های پرداخت
۳۰۰۰۰	۴۵۰۰۰	۳۹۰۰	۳۶۰۰۰	۷۰۰۰	۱۰۰۰۰	تعداد وام
تا ۱۰	تا ۲۵ سال	۶ سال	۲ تا ۱۰ سال	۲ تا ۱۵	۱۰ تا ۱۵	شرایط باز

منبع: Christensen, 1999

نمودار ۱. میزان درگیری دولت ها در طرح ها

۲-۵. وضعیت بنگاه های کوچک و متوسط در ایران

در این بخش با توجه به برخی متغیرهای مهم، به ارائه برخی آمار و ارقامی که نشان دهنده وضع فعلی بنگاه های کوچک و متوسط می باشد، پرداخته شده است.

۲-۵-۱. بهره‌وری

نکته قابل توجه این است که بهره‌وری در صنایع کوچک بیشتر از صنایع متوسط و در صنایع متوسط بیشتر از صنایع بزرگ است (توریک ۱۳۸۳: ۱۲۴). به عبارت دیگر صنایع بزرگ نتوانسته‌اند از اثر "تولید انبوه" و "دامنه تولید" صنایع بزرگ ناشی از مزیت‌های اقتصاد مقیاس، به درستی و در جهت بهبود بهره‌وری استفاده کنند. مقایسه آمار بهره‌وری، برتری صنایع کوچک و متوسط را در این زمینه نشان می‌دهد. شاهد این مدعا، شرکت‌های کوچک و متوسطی هستند که با داشتن هزینه پایین به صورت برجسته در کارآفرینی نقش ایفا می‌کنند (ملکی نژاد، ۱۳۸۵: ۱۶۳).

۲-۵-۲. ارزش افزوده

آمار مربوط به ارزش افزوده بر اساس طبقه‌بندی بنگاه‌ها، حاکی از این است که بنگاه‌های کوچک دارای ۴۹-۱ نفر نیروی کار، ۳۴٪ در ارزش افزوده و ۴۴٪ در اشتغال صنعتی سهم دارند، در حالیکه صنایع متوسط و بزرگ که فقط ۵۵٪ اشتغال صنعتی را تشکیل می‌دهند، ۶۶٪ در ارزش افزوده سهم هستند، اما نسبت ارزش افزوده به اشتغال در صنایع متوسط، به جهت بهره‌وری بالاتر، بیشتر از صنایع بزرگ است (همان: ۱۶۳).

۲-۵-۳. تسهیلات اعطایی

حجم وام‌های اعطایی از سوی بانک صنعت و معدن به صنایع کوچک و متوسط، از سال ۱۳۷۵، به صورت مستمر افزایش یافته است. وام‌ها به ترتیب در بخش‌های فلزکاری (۳۳٪)، شیمیایی (۲۱٪) و صنایع غذایی (۱۹٪) دریافت شده است. شایان ذکر است که ۹۰٪ وام‌های اعطایی از سوی بانک صنعت و معدن به بنگاه‌های صنعتی کوچک و خرد اختصاص یافته است. بنگاه‌های متوسط فقط ۱۰٪ از کل وام‌ها را دریافت کرده‌اند. با توجه به سیاست بانک، مبنی بر اعطای وام به بنگاه‌های سودآور و دارای سهم خوب از بازار، می‌توان استنتاج نمود که کسب و کارهای کوچک بر حسب ظاهر امر باید از بنگاه‌های متوسط سودآوری بیشتری نیز داشته باشند (همان: ۱۶۳).

۲-۶. نقش بنگاه‌های کوچک و متوسط در اشتغال‌زایی

سرمایه‌گذاری مستمر لازمه رشد و توسعه در هر اقتصاد پویایی است. در این راستا اعتبارات و تسهیلات بانکی به متقاضیان طرح‌ها و پروژه‌ها یکی از مهمترین منابع داخلی برای سرمایه‌گذاری محسوب می‌گردد. از اینرو با اتخاذ سیاست‌های پولی صحیح و بکارگیری ابزارهای پولی مناسب می‌توان پس‌اندازهای بخش خصوصی

بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال (مورد مطالعه: کارگاههای صنعتی شهر تهران).....۴۱

را به صورت کارآمد تجهیز و به سمت فعالیت های مولد هدایت کرد. به همین دلیل بحث تأمین مالی بنگاه های کوچک و متوسط بخش اصلی برنامه های حمایتی در کشورها محسوب می گردد.

در دهه هفتاد میلادی ۸۰ درصد مشاغل ایجاد شده در آمریکا در بنگاه هایی با کارکنان زیر ۱۰۰ نفر ایجاد شده است (همان: ۲۱۲). گزارش سازمان OECD در سال ۱۹۹۹ نشان می دهد بین ۴۸ تا ۸۸ درصد مشاغل ایجاد شده در این کشورها از طریق این بنگاه ها صورت گرفته است. این بنگاه ها عامل تقویت روحیه رقابت و کارآفرینی در اقتصاد هستند و منافع زیادی در راستای افزایش کارایی، نوآوری و رشد بهره وری در کل اقتصاد دارند و به طور کلی این بنگاه ها در جهان از بنگاه های بزرگ بهره ورترند ولی معضلات و موانع آنها در رابطه با بازار مالی و سایر نهادهای مرتبط مانع از توسعه آنها می گردد. جدول زیر نسبت ارزش افزوده به سرمایه به کار رفته در شرکتهای کوچک و متوسط در قیاس با شرکتهای بزرگ در چند کشور را نشان می دهد:

جدول ۲. نسبت ارزش افزوده به سرمایه به کار رفته در قیاس شرکتهای کوچک و متوسط با

بزرگ

نوع شرکت	فرانسه	آلمان	اتریش	بلژیک	ژاپن
شرکتهای کوچک	۱۲۳/۴	۱۰۴/۹	۷۰/۶	۵۹	۷۷/۴
شرکتهای متوسط	۸۹/۹	۸۲/۶	۵۹/۴	۶۵/۴	۶۰/۶
شرکتهای بزرگ	۵۵/۲	۵۵/۵	۴۵/۵	۴۳	۴۲/۶
متوسط همه شرکتهای	۶۳/۳	۵۷/۶	۵۱	۴۹/۶	۵۵/۷

منبع: Rivaud-Danset 1998

با توجه به اطلاعات موجود در تمام این کشورها نسبت ارزش افزوده به سرمایه کار رفته در شرکتهای کوچک و متوسط به نحو قابل توجهی بالاتر از شرکتهای بزرگ است که این بیانگر کارایی بالاتر سرمایه در SME ها می باشد. این بنگاه ها فناوری های کاربرتری دارند و میزان اشتغال در آنها به نسبت بالاتر است، لذا با توسعه آنها کاهش بیکاری و کاهش فقر ممکن می شود (گزارش بانک جهانی ۲۰۰۴). بنگاه های کوچک و متوسط بدون شک نقش مهمی در اشتغال به خصوص در کشورهای در حال توسعه دارند. بنگاه های کوچک تر نسبت به بنگاه های بزرگ تر کاربری بیشتری دارند و معمولاً تولید یا ارزش افزوده آنها نسبت به سرمایه به کار گرفته شده بیشتر است. به عقیده برخی از محققین رشد سهم بنگاه های کوچک و متوسط در اقتصاد طی دو دهه اخیر ناشی از دو موضوع برون سپاری و کاهش اندازه بنگاه های بزرگ می باشد (Rivaud-Danset, 1998).

۳. پیشینه تحقیق

با توجه به اینکه در این مقاله به مقولاتی از جمله تسهیلات بانکی، اشتغال و بنگاه‌های کوچک و متوسط پرداخته شده، از منابع متنوعی که در این زمینه ها موجود بوده است استفاده شده که در ذیل به بعضی از آنها اشاره می شود.

پایان نامه‌ای با عنوان " بررسی تاثیر تسهیلات تکلیفی بر اشتغال " که در آن به بررسی تاثیر تسهیلات تکلیفی بر افزایش اشتغال و کاهش بیکاری پرداخته شده است. نتیجه حاصله در این پایان نامه در رابطه با تسهیلات تکلیفی بیانگر رابطه معکوس بین متغیرهای اشتغال و تسهیلات تکلیفی است که نشان می‌دهد که تسهیلات تکلیفی تنها یک درصد متغیر اشتغال را توضیح داده است (فاطمه شهابی، ۱۳۸۳).

پایان نامه‌ای با عنوان " آثار سیاست‌های پولی بر اشتغال و تورم در اقتصاد ایران " که در آن تاثیر سیاست پولی بر دو متغیر اشتغال و تورم بررسی گردیده است. در این تحقیق از روش خود رگرسیون برداری (VAR) برای بررسی تاثیر سیاست پولی بر دو متغیر اشتغال و تورم استفاده شده است (رجایی لیتکوهی، ۱۳۸۳).

در مقاله‌ای با عنوان " مستندسازی شیوه‌های نوین ترفیع در کسب و کارهای کوچک و متوسط صنعت پوشاک " تلاش شده است تا شیوه های ترفیع بنگاه‌های فعال در صنعت پوشاک شناسایی و جهت الگو برداری توسط بنگاه‌های نوظهور مستندسازی شوند. رویکرد مورد استفاده در روش تحقیق کیفی و از نوع مطالعه موردی مرکب و ابزار گردآوری داده‌ها، مصاحبه‌های عمیق و نیمه ساختار یافته است. مطالعه اسناد و مدارک نیز به عنوان ابزار تکمیلی جهت گردآوری داده‌ها استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش هفت شرکت از کسب‌وکارهای کوچک و متوسط شاخص در صنعت پوشاک کشور است. در پایان یافته‌ها و پیشنهادات حاصل از بررسی مورد به مورد تجارب فعالان این بخش از صنعت در راستای توسعه اقدامات بازاریابی آنها ارائه شده است. نوآوری این تحقیق شناسایی، تبیین و مفهوم پردازی کارکردهای ترفیع در صنعت پوشاک است (رضوانی مهران، خرمشاهی نرگس، ۱۳۹۱).

مقاله‌ای تحت عنوان " بررسی عوامل موثر بر میزان اشتغال‌زایی بنگاه‌های اقتصادی کوچک در ایران " مورد بررسی قرار گرفته است. این مقاله با در نظر گرفتن نیروی کار فعال متولدین دوره انفجار باروری (سال های ۶۵-۵۵) و محدودیت‌های تولید شغل در کشور، بر این عقیده است که معضل کار تا یک دهه دیگر هم چالش اصلی خواهد بود. از سوی دیگر نمی‌توان نقش چشمگیر صنایع کوچک را در افزایش اشتغال، تولید و درآمد سرانه کشورهای توسعه‌یافته و برخی کشورهای درحال توسعه نادیده گرفت. اما آمارها بیانگر نقش کم‌رنگ بنگاه‌های اقتصادی کوچک ایران در ایجاد اشتغال است. بنگاه‌های اقتصادی کوچک ایران برای فعالیت خود با مشکلات بسیاری رو به رو هستند که میزان اشتغال‌زایی ایجاد شده توسط این بنگاه‌ها را تحت تاثیر قرار داده است. در این تحقیق سعی شده است تا عوامل موثر بر فعالیت بنگاه‌های اقتصادی کوچک که مانع از کاربرد قابلیت اشتغال‌زایی این بنگاه‌ها شده است، مورد بررسی قرار گیرد. (امین آقایی مهرناز، ۱۳۸۷)

بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال (مورد مطالعه: کارگاههای صنعتی شهر تهران).....۴۳

مقاله‌ای با عنوان " تاثیر سرمایه اولیه در بقای شرکت‌های تولیدی کوچک و متوسط در ایران " مورد بررسی قرار گرفته است. هدف از تحقیق حاضر بررسی تاثیر سرمایه اولیه در بقای شرکت‌های تولید کوچک و متوسط در ایران در فاصله سال‌های ۱۳۶۰-۱۳۸۴ می‌باشد. برای جمع‌آوری داده‌ها از پایگاه داده وزارت صنایع و معادن استفاده شده و داده‌ها با استفاده از رویکرد تجزیه و تحلیل رخدادی- تاریخی پردازش شده‌اند. برای تجزیه و تحلیل اکتشافی داده‌ها از مدل برآوردکننده حد محصول (کاپلان- مایر) استفاده شده و برای مقایسه الگوهای خروج از صنعت در شرکت‌های کوچک و متوسط، از مقایسه توابع بقا استفاده شده است. در ضمن برای آزمون فرضیه مدل نیمه پارامتریک رگرسیون COX مورد استفاده گرفته است. در نتیجه این تحقیق، فرضیات پژوهشی پذیرفته شده، و نتیجه گیری شد که بین سرمایه اولیه و بقای شرکت‌های تولیدی کوچک و متوسط رابطه مثبتی وجود دارد. همچنین نتیجه گیری شد که بین توابع بقای شرکت‌های تولیدی کوچک و متوسط تفاوت معنی‌داری وجود دارد (مدهوشی مهرداد، تاری غفار، ۱۳۸۶).

مقاله‌ای با عنوان " چارچوب سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای حمایت از ایجاد و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط " مورد بررسی قرار گرفته است. در ماده ۲۱ و ۳۹ برنامه چهارم توسعه کشور نیز، مستقیماً به ضرورت حمایت و توسعه از SME ها اشاره شده و دولت موظف به طراحی، تدوین و اجرای برنامه‌های حمایتی ویژه برای آن‌ها شده است. با این حال همچنان نیاز به الگویی منسجم، کارا و اثربخش جهت حمایت و توسعه از این نوع بنگاه‌ها در کشور مشاهده می‌شود. بنابراین این مقاله با محور قرار دادن این چالش اصلی سعی در پیشنهاد چارچوبی کاربردی برای برنامه‌ریزی، حمایت و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط دارد. در این مقاله با شناسایی و بررسی عناصر و روندهای تاثیرگذار و اثربخش بر فرایند سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای حمایت و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط، چارچوبی عملیاتی برای حمایت و توسعه این بنگاه‌ها با اتکا بر نمونه‌ها و تجربیات ارزنده و موفق اتحادیه اروپا در این زمینه، تدوین و معرفی شده است (صلواتی و دیگران، ۱۳۸۶).

در گزارشی تحت عنوان " بررسی اثرات حجم پولی و تسهیلات بانکی بر عرضه و تقاضای نیروی کار " از مجموعه مقالات دهمین کنفرانس پولی و ارزی به بررسی تاثیر سیاست پولی بر بازار کار پرداخته شده است. در این تحقیق ابتدا اثر حجم پولی حقیقی بر کل اشتغال مورد بررسی قرار گرفته و در نهایت این نتیجه به دست آمده است که حجم پول حقیقی در بلندمدت بر اشتغال تاثیر مثبت دارد و اثرپذیری اشتغال از سیاست پولی در کوتاه‌مدت از نظر آماری معنی‌دار نیست (فلیحی و دیگران، ۱۳۷۹).

مقاله‌ای به " سیاست‌های پولی و ارزی مطلوب جهت مقابله با تورم و بیکاری در ایران " پرداخته است. در این مقاله ابتدا به بررسی شرایط اقتصادی کشور و روند آن پرداخته و سپس تجربه سایر کشورها مورد تحلیل قرار گرفته است و در نهایت با توجه به سیاست‌های پولی، مالی و ارزی گذشته، راه‌حلی متناسب با شرایط اقتصادی- سیاسی کشور پیشنهاد گردیده است (مجتهد، ۱۳۷۹).

۴۴..... فصلنامه علوم اقتصادی (ویژه شماره ۱، زمستان ۱۳۹۱)

اکثر کشورهای در حال توسعه در مرحله گسترش این بنگاه‌ها هستند و بنابراین بسیاری از مسایل مربوط به گسترش بنگاه‌های کوچک و متوسط بین آنها مشترک است. به‌طور مثال در مطالعات انجام شده در کشورهای دیگر نتایج زیر حاصل شده است:

در لیتوانی موانع رسمی (مالیات‌ها، تغییرات مداوم و ابهام در سیاست‌های مالیاتی) و موانع محیطی (قدرت خرید پایین و کمبود منابع سرمایه‌گذاری) مهمترین عامل بازدارنده توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط هستند (Aidis, 2002)، در اوکراین و بلاروس عدم تناسب شبکه و ارتباطات رسمی برای تأمین مالی مشکل اساسی در این جهت هستند (Smallbone & Welter, 2001)، در آلبانی مشکلات اساسی مالیات و محیط قانونی و رقابت ناعادلانه توسط اقتصاد بزرگ غیررسمی عمده‌ترین موانع شناخته شده اند (Muent, 2001)، در روسیه و بلغارستان سطح بالای نرخ بهره و مشکلات تأمین مالی از مهمترین موانع توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط محسوب می‌گردند. در کشور چک مشکلات ثبت شرکت‌ها، مالیات بالا و عدم حمایت‌های لازم مهمترین موانع در این راستا هستند (Bartlet, 2001).

مطالعه ولگاریس و همکارانش در سال ۲۰۰۵ با عنوان "ایجاد و نابودی اشتغال در صنایع تولیدی یونان" یکی از جدیدترین مطالعات این حوزه در کشور یونان تلقی می‌شود. این مطالعه به بررسی ۶۱۶۴ بنگاه صنعتی در این کشور - با توجه به بخش‌های مختلف و تعداد کارکنان بنگاه‌ها - در دوره ۹۹-۱۹۹۵ پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد نرخ ایجاد اشتغال، نابودی آن و نرخ تخصیص مجدد برای بنگاه‌های صنعتی یونان، نتایج مطالعات پیشین را تأیید می‌کند، به‌طوری که این نرخ‌ها برای بنگاه‌های کوچک بیشترین بوده و به تدریج با افزایش اندازه بنگاه کاهش می‌یابد (Voulgaris et al (2005).

اسپلوند و همکاران (۲۰۰۵)، تاثیر منابع اولیه و فن‌آوری را بر بقای شرکت‌های جدید تکنولوژی محور در نروژ و سوئد بررسی کرده و یک رابطه مثبت بین منابع اولیه و توانایی بقای شرکت در سال‌های اولیه فعالیت به‌دست آوردند. آن‌ها نتیجه‌گیری کردند که عدم تجانس در تجارب کارکردی تیم بنیان‌گذار شرکت و بنیادی بودن فن‌آوری، احتمال شکست شرکت‌های جدید تکنولوژی محور را کاهش می‌دهد (Aspelund et al, 2005).

۴. روش‌شناسی و سوالات تحقیق

۴-۱. روش تحقیق

در این تحقیق با توجه به انواع گوناگون تقسیم‌بندی برای تحقیقات گوناگون به سه نوع آن اشاره می‌شود، اول از نگاه هدف تحقیق می‌توان تحقیق را در دسته تحقیقات کاربردی تقسیم کرد (سرمد، ۱۳۸۳)، تحقیقات کاربردی، «تحقیقاتی هستند که در جهت رشد و بهتر کردن یک محصول یا روال یک فعالیت و خلاصه آزمودن مفاهیم نظری و مجرد در موقعی‌های واقعی و زنده هستند» (نادری، ۱۳۷۹)، در تقسیم‌بندی دوم از نگاه روش

بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال (مورد مطالعه: کارگاههای صنعتی شهر تهران)..... ۴۵

جمع‌آوری داده‌ها به صورت توصیفی- تحلیلی تقسیم می‌شود (سرمد، ۱۳۸۳)، تحقیقات توصیفی «تحقیقاتی هستند که به توصیف عینی، واقعی و منظم خصوصیات یک موقعیت یا یک موضوع م پردازند» (سرمد، ۱۳۸۳). در این تحقیق علاوه بر مستندات و روش‌های کتابخانه‌ای از بانک‌های اطلاعاتی مربوط به جمع‌آوری اطلاعات بنگاه‌های کوچک و متوسط و پرسشنامه تهیه شده توسط محقق استفاده شده است.

۲-۴. جامعه آماری و نمونه تحقیق

جامعه آماری تحقیق موجود مربوط به بنگاه‌های کوچک و متوسط صنعتی در حوزه شهر تهران می‌گردد که به دریافت وام با مبلغ بیش از ۱۰۰ میلیون ریال به‌منظور ایجاد اشتغال در سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۸ اقدام کرده‌اند. با توجه به آمار موجود تعداد این شرکت‌ها ۴۱۴ بنگاه بوده که شامل ۱۵۷ بنگاه توسعه‌ای، ۱۳۱ طرح سرمایه در گردش، ۱۱۹ بنگاه جدید و ۷ طرح تکمیلی بوده‌اند. نظر به این که هدف این تحقیق مبحث ایجاد شغل جدید بوده‌است، بنگاه‌هایی که نوع طرح‌شان سرمایه در گردش بوده از این جامعه حذف گردید ضمن اینکه از طرح‌های تکمیلی نیز به علت تعداد کم آنها چشم‌پوشی شد. در انتها یک جامعه با ۲۷۶ عضو باقی ماند که با استفاده از جدول مورگان تعداد ۱۶۱ نمونه به‌عنوان نماینده این جامعه انتخاب گردید. از این تعداد ۹۲ بنگاه توسعه‌ای و ۶۹ بنگاه جدید می‌باشند. روش نمونه‌گیری در این تحقیق به‌صورت تصادفی ساده‌ی نسبتی بوده که با توجه به فرضیات تحقیق، بر اساس نوع طرح و هدف از دریافت تسهیلات تقسیم‌بندی می‌شود.

۳-۴. روش جمع‌آوری داده‌ها

در این تحقیق علاوه بر مستندات و روش‌های کتابخانه‌ای از اطلاعات موجود در سامانه‌های اطلاعاتی وزارت کار و اموراجتماعی (Payeshsme & gozareshsme) که برای جمع‌آوری اطلاعات بنگاه‌های کوچک و متوسط طراحی شده، استفاده شده‌است. مطالب گردآوری شده مربوط به کلیه دستگاه‌های درگیر در این زمینه می‌باشد و با توجه به اینکه متولی امر اشتغال وزارت کار و امور اجتماعی می‌باشد، سرورهای مرکزی آن در این وزارتخانه مستقر می‌باشد. لازم به ذکر است که متقاضیان دریافت تسهیلات با توجه به نوع فعالیت می‌بایست از دستگاه‌ها و بانک‌های مختلفی مجوز اخذ نمایند و به همین منظور در این پایگاه‌های اطلاعاتی برای نمایندگان کلیه دستگاه‌های اجرایی و بانک‌های عامل کلمه کاربری و رمز عبور تعریف شده و این نمایندگان به صورت آنلاین کلیه اطلاعات، مراحل انجام شده بر روی هر پرونده، میزان دریافت تسهیلات و نتایج بازرسی‌های انجام شده از بنگاه را که در حیطه وظایف آنها باشد را در محل مخصوص به خود وارد می‌کنند. علت استفاده از این پایگاه‌ها برای انجام تحقیق نیز جامع بودن اطلاعات آن می‌باشد. این داده‌ها با ارائه مدارک و اسناد شرکت‌ها و

۶۶..... فصلنامه علوم اقتصادی (ویژه شماره ۱، زمستان ۱۳۹۱)

پرسنل شاغل در این شرکت‌ها تکمیل گردیده که با توجه به اهرم‌های قانونی موجود برای بررسی اسناد، بسیار معتبر می‌باشند.

۴-۴. سوالات تحقیق

سوالات تحقیق نیز به صورت ذیل می‌باشد:

- ۱) رابطه بین پرداخت تسهیلات و ایجاد اشتغال در بنگاه‌های کوچک و متوسط چگونه است؟
- ۲) آیا بنگاه‌های توسعه‌ای در ایجاد اشتغال موفق‌تر از بنگاه‌های جدید بوده‌اند؟
- ۳) آیا می‌توان گفت تفاوت عمده‌ای در اشتغال ایجاد شده بر اساس هدف دریافت تسهیلات وجود دارد؟

۴-۵. تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این بخش با دو بخش آمار توصیفی و آمار استنباطی به تحلیل و تعمیم آمارهای موجود پرداخته می‌شود.

۴-۵-۱. آمار توصیفی

در این بخش ابتدا به جدول کلی از تعداد تسهیلاتی که در طول سال‌های ۸۴ تا ۸۸ به بخش‌های مختلف پرداخت شده، می‌پردازد.

جدول ۳. تعداد تسهیلات پرداخت شده به بخش‌های مختلف در شهر تهران طی سال‌های

۸۴ تا ۸۸

ردیف	بخش	تعداد واحد	پیش بینی	تسهیلات ثابت	تسهیلات در گردش	جمع
۱	خدمات	۳۱۷۸	۱۱۶۷۲	۱۱۷۷۹۲۱	۷۳۱۹۲	۱۲۵۱۱۱۳
۲	صنعت	۷۰۱	۱۰۰۰۶	۵۸۰۳۹۷	۷۵۳۸۵۲	۱۳۳۴۲۴۹
۳	کشاورزی	۹۹	۵۶۹	۷۷۲۷۷	۲۶۴۱۵۵	۳۴۱۴۳۲
	جمع	۳۹۷۸	۲۲۲۴۷	۱۸۳۵۵۹۵	۱۰۹۱۱۹۹	۲۹۲۶۷۹۴

منبع: سامانه اطلاعات بنگاه‌های کوچک و متوسط وزارت کار و امور اجتماعی (مبالغ سه ستون نهایی به میلیون ریال است)

با توجه به گستردگی مشخصات تکمیل شده در پرسشنامه در این‌جا برای استفاده بیشتر از این اطلاعات به برخی از آمارهای کسب شده که مهمتر به نظر می‌رسد اشاره می‌گردد.

بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال (مورد مطالعه: کارگاههای صنعتی شهر تهران).....۴۷

نوع طرح: همان طور که در جدول زیر مشخص شده است، از ۱۶۱ بنگاه مورد بررسی تعداد، ۹۲ طرح توسعه‌ای، ۶۹ طرح جدید می‌باشند. منظور از طرح های توسعه‌ای، طرح‌های فعالی هستند که با توجه به شرایط آن امکان توسعه کارگاه و افزایش نیروی انسانی را داشته‌اند. طرح‌های جدید نیز همان طور که از نامش مشخص است طرح‌هایی هستند که کلاً به منابع مالی ناشی از تسهیلات وابسته هستند.

جدول ۴. تعداد بنگاه‌ها از نظر نوع طرح در شهر تهران طی سال‌های ۸۴ تا ۸۸

ردیف	نوع طرح	تعداد	درصد
۲	توسعه ای	۹۲	۵۷/۱۴
۳	جدید	۶۹	۴۲/۸۶
	جمع	۱۶۱	۱۰۰

چگونگی بازپرداخت تسهیلات: از تعداد ۱۲۴ بنگاهی که وضعیت بازپرداخت اقساط آنها مشخص است ۱۰۰ بنگاه اقساط خود را مرتب پرداخت نموده و ۲۴ بنگاه اقساط خود را پرداخت نموده‌اند.

جدول ۵. تعداد بنگاه‌ها از نظر چگونگی بازپرداخت اقساط در شهر تهران طی سال‌های

۸۸ تا ۸۴

ردیف	وضعیت بازپرداخت تسهیلات	تعداد	درصد
۱	جاری	۱۰۰	۶۲/۱۱
۲	سررسید گذشته	۲۴	۱۴/۹۱
۵	نامشخص	۳۷	۲۲/۹۸
	جمع	۱۶۱	۱۰۰

هدف از دریافت تسهیلات: از نظر هدف از دریافت تسهیلات بیشترین هدف مربوط به خرید ماشین‌آلات و تجهیزات و سایر کالاهای سرمایه‌ای بوده است. تعداد ۵۱ بنگاه نیز هدف مشخصی را برای دریافت تسهیلات عنوان نموده‌اند.

جدول ۶. تعداد بنگاه‌ها از نظر هدف از دریافت تسهیلات در شهر تهران طی سال‌های

۸۸ تا ۸۴

ردیف	هدف از دریافت تسهیلات	تعداد	درصد
۱	خرید ماشین آلات و تجهیزات و سایر	۸۵	۵۲/۸
۲	خرید مواد اولیه و سایر کالاهای مصرفی	۱۵	۹/۳۲
۳	ساخت، نوسازی و یا بهسازی ساختمان	۱۰	۶/۲۱
۴	سایر موارد	۵۱	۳۱/۶۷
	جمع	۱۶۱	۱۰۰

وضعیت اشتغال‌زایی: با توجه به اینکه ملاک اصلی پرداخت تسهیلات ایجاد اشتغال مطابق با طرح بوده است میزان اشتغال‌زایی آنها مورد بررسی قرار گرفته است. ۵۰ بنگاه برابر با تعهد داده شده و ۴۵ بنگاه بیش از تعهد ایجاد اشتغال نموده‌اند. تعداد ۱۷۶ بنگاه (معادل حدود ۴۸ درصد از کل بنگاه‌ها) نیز به تعهدات خود در خصوص ایجاد اشتغال عمل ننموده‌اند.

جدول ۷. تعداد بنگاه‌ها از نظر ایجاد اشتغال در شهر تهران طی سال‌های ۸۴ تا ۸۸

ردیف	تفاوت اشتغال مطلوب و موجود	تعداد	درصد
۱	برابر با تعهد	۴۱	۲۵/۴۷
۲	بیش از تعهد	۱۷	۱۰/۵۶
۳	کمتر از تعهد	۷۵	۴۶/۵۸
۴	نامشخص	۲۸	۱۷/۳۹
	جمع	۱۶۱	۱۰۰

۴-۵-۲. آمار استنباطی

در مورد آمارهای استنباطی که حاصل این تحقیق می‌باشد در ابتدا نرمال بودن یا عدم نرمال بودن داده‌ها مورد آزمون قرار گرفته و پس از مشخص شدن آن آزمون‌های همبستگی به عمل خواهد آمد. در انتها نیز جداول مربوط به آزمون‌های مقایسه میانگین مورد بررسی قرار گرفت. لازم به ذکر است که در کلیه آمارهای ذکر شده در این بخش میزان سطح خطا ۵٪ فرض شده است.

بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال (مورد مطالعه: کارگاههای صنعتی شهر تهران).....۴۹

اثبات پیش فرض نرمال بودن توزیع نمونه منتخب: قبل از هر آزمونی باید پیش فرض نرمال بودن توزیع نمونه منتخب مورد بحث قرار گیرد، بر اساس قضیه حد مرکزی هر نمونه‌ای که تعدادش بیش از ۳۰ باشد می‌تواند به‌عنوان یک نمونه با توزیع نرمال محسوب می‌گردد، با همه این اوصاف و با توجه به نحوه توزیع جامعه آماری میزان وام و تعداد شاغلین صلاح دیده شد آزمونی مبنی بر نرمال بودن توزیع نمونه‌ها حتی برای مواردی که تعداد بیش از ۳۰ می‌باشد نیز مورد نظر گرفته شود، به‌خصوص در زیرگروه‌ها نیز این امر مورد نظر قرار گرفت. شاید مهمترین دلیل، اهمیت تاثیر این فرض بر استفاده از آزمون‌های پارامتریک و ناپارامتریک آماری است.

به‌طور کلی برای آزمون گونه توزیع از آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف (KS) استفاده می‌شود. در این آزمون فرض آماری به اینگونه است که:

$$\begin{cases} H_0 & \text{توزیع نمونه } X \text{ نرمال است} \\ H_1 & \text{توزیع نمونه } X \text{ نرمال نیست} \end{cases}$$

جدول ۸. نتایج آماری نرمال بودن توزیع نمونه‌های مورد بررسی

عنوان نمونه آزمون شده	مقدار sig	نتیجه آماری	توصیف نتیجه
مقدار وام دریافتی	/۰۰۰	H_0 رد می‌شود	نرمال بودن توزیع نمرات پذیرفته نمی‌شود
تعداد شاغلین	/۰۰۰	H_0 رد می‌شود	نرمال بودن توزیع نمرات پذیرفته نمی‌شود
اشتغال در طرح های توسعه-ای	/۰۰۰	H_0 رد می‌شود	نرمال بودن توزیع نمرات پذیرفته نمی‌شود
اشتغال در طرح‌های جدید	/۰۰۰	H_0 رد می‌شود	نرمال بودن توزیع نمرات پذیرفته نمی‌شود
مقدار وام در طرح های توسعه‌ای	/۰۰۰	H_0 رد می‌شود	نرمال بودن توزیع نمرات پذیرفته نمی‌شود
مقدار وام در طرح‌های جدید	/۰۰۰	H_0 رد می‌شود	نرمال بودن توزیع نمرات پذیرفته نمی‌شود

در توضیح نتایج باید گفت که با توجه به پراکندگی زیاد نمونه موجود پیش‌بینی می‌شد که توزیع نمونه‌ها به صورت نرمال نباشد. با تایید این فرضیه محقق در ادامه آزمون‌های ناپارامتریک را برای تست فرضیات خود استفاده می‌کند.

۵۰..... فصلنامه علوم اقتصادی (ویژه شماره ۱، زمستان ۱۳۹۱)

آزمون‌های همبستگی: با توجه به غیرنرمال بودن تمام نمونه‌های انتخابی، تمام آزمون‌های همبستگی با استفاده از روش اسپیرمن حل می‌گردد.
فرضیه آماری در اینجا به صورت

$$\left\{ \begin{array}{l} H_0 \quad \rho \leq 0 \quad \text{همبستگی معنی‌داری وجود ندارد} \\ \text{در حالت one-tailed} \\ H_1 \quad \rho > 0 \quad \text{همبستگی معنی‌داری وجود دارد} \end{array} \right.$$

لازم به ذکر است که با توجه به تاثیر یک‌طرفه میزان وام بر اشتغال آزمون مربوطه به صورت یک‌طرفه تعریف می‌شود.

جدول ۹. نتایج آماری آزمون همبستگی نمونه‌های آماری

عنوان نمونه آزمون شده	مقدار sig	ضریب همبستگی	نتیجه آماری	توصیف نتیجه
بین مقدار وام و مقدار اشتغال در کل	۰/۰۰۰	۰/۳۷۲	H ₀ رد می‌شود	رابطه وجود دارد
بین مقدار کل وام پرداختی و ایجاد اشتغال طبق قرارداد	۰/۰۰۰	۰/۵۸۹	H ₀ رد می‌شود	رابطه وجود دارد
بین مقدار وام و تعداد اشتغال در طرح‌های جدید	۰/۰۰۰	۰/۴۵۲	H ₀ رد می‌شود	رابطه وجود دارد
بین مقدار وام و تعداد اشتغال طبق قرارداد در طرح‌های جدید	۰/۰۰۰	۰/۰۶۹	H ₀ رد می‌شود	رابطه وجود دارد
بین مقدار وام و تعداد اشتغال در طرح‌های توسعه‌ای	۰/۰۰۲	۰/۳۲۲	H ₀ رد می‌شود	رابطه وجود دارد
بین مقدار وام و تعداد اشتغال طبق قرارداد در طرح‌های توسعه‌ای	۰/۰۰۰	۰/۴۴۰	H ₀ رد می‌شود	رابطه وجود دارد

در تشریح نتایج می‌توان گفت در کل بین مقدار وام دریافتی و میزان اشتغال ایجاد شده همبستگی معناداری با ضریب ۳۷۲/ وجود دارد که البته مقدار ضریب بسیار بالا نیست.

بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال (مورد مطالعه: کارگاههای صنعتی شهر تهران)..... ۵۱

آزمون تفاوت میانگین های چند جامعه: در این قسمت با توجه به اطلاعات دریافتی و با لحاظ کردن غیرنرمال بودن اغلب نمونه ها از آزمون کروسکال والیس و U -من ویتنی برای بررسی تفاوت میانگین های چند جامعه استفاده شده که در ادامه به تفکیک نمونه های دریافتی آورده شده اند.
فرض آماری این آزمون به صورت ذیل است.

$$\begin{cases} H_0 & \text{میانگین } n \text{ جامعه برابر است} \\ H_1 & \text{حداقل میانگین دو جامعه برابر نیست} \end{cases}$$

جدول ۱۰. تفاوت میانگین بین نوع طرح ها در دریافت وام، میزان اشتغال، میزان اشتغال

تثبیت شده و میزان اشتغال جدید

میزان اشتغال	دریافت وام	
۰/۶۸۰	۰/۱۰۱	sig
H_0 پذیرفته می شود	H_0 پذیرفته می شود	نتیجه آماری
حداقل میانگین دو جامعه برابر است	حداقل میانگین دو جامعه برابر است	توصیف نتیجه
میانگین هر طرح		نوع طرح
۱۱/۶۸	۱۵/۸۵	توسعه ای
۳۷/۶۵	۱۰/۷۳	جدید

بنابراین نمی توان قبول کرد که وام توزیع شده در بین طرح های توسعه ای و جدید تفاوت معناداری داشته و ثانياً در میزان اشتغال جدید ایجاد شده بین این دو نیز تفاوت معناداری وجود ندارد. نتیجه کلی اینکه اهمیت خاصی از نظر نحوه توزیع مقدار وام بین نوع طرح ها قائل نشده اند و در ماهیت این طرح ها هم به گونه ای نبوده که تفاوت خاصی بین این دو در ایجاد اشتغال جدید به وجود بیاید.
با همه این نکات بیان گردیده در در رتبه بندی میانگین ها نیز مشاهده می گردد که میانگین مقدار وام و ایجاد اشتغال ایجاد شده در طرح های توسعه ای از طرح های جدید بیشتر است.

جدول ۱۱. تفاوت میانگین در میزان ایجاد اشتغال و تسهیلات با توجه به فاکتورهای مربوطه

تفاوت میانگین			
میزان اشتغال		میزان دریافت تسهیلات	
۲۴۰/۰		۰۰۱/۰	
sig		نتیجه آماری	
H ₀ پذیرفته می‌شود		H ₀ پذیرفته نمی‌شود	
ادعای تساوی میانگین پذیرفته می‌شود.		ادعای عدم تساوی میانگین پذیرفته می‌شود.	
میانگین رتبه براساس میزان اشتغال		میانگین رتبه براساس میزان دریافت تسهیلات	
۱۹/۶۸	خرید ماشین‌آلات و تجهیزات و سایر کالاهای سرمایه‌ای	۰۱/۷۱	خرید ماشین‌آلات و تجهیزات و سایر کالاهای سرمایه‌ای
۱۷/۵۲	خرید مواد اولیه و سایر کالاهای مصرفی	۶۰/۶۹	خرید مواد اولیه و سایر کالاهای مصرفی
۵۵/۵۸	ساخت، نوسازی و یا بهسازی ساختمان	۸۰/۷۳	ساخت، نوسازی و یا بهسازی ساختمان
۹۳/۷۵	سایر موارد	۴۱/۱۰۲	سایر موارد

در مورد رتبه‌بندی حالت اول که عدم تساوی پذیرفته شده باید گفت که مقدار وام در حالتی که مربوط به سایر موارد می‌گردد (عدد ۴) از میانگین بیشتری نسبت به حالت‌های خرید ماشین (عدد ۱)، خرید مواد (عدد ۲) و ساخت و نوسازی (عدد ۳) بیشتر است در حالی که میزان اشتغال ایجاد شده در این حالت بیشتر از سایر حالت‌ها نیست. این نشان از عدم کارایی این مورد نسبت به حالت‌های دیگر دارد.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

با تاکید بر اشتغال‌زایی در برنامه چهارم و نقش تسهیلات بانکی در این راستا، این تحقیق به بررسی تاثیرات تسهیلات واگذار شده به موسسات کوچک و متوسط در بخش صنعت بر ایجاد اشتغال پرداخته است. در کل در این تحقیق در ابتدا مفاهیمی چون صنایع کوچک و متوسط و تاریخچه آن مورد بررسی قرار گرفت. سپس مباحثی مربوط به نحوه توزیع تسهیلات در کشورهای مختلف مورد توجه قرار گرفت. در انتها با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی برخی از توصیفات و تحلیل‌های مورد نظر به رشته ترسیم و تحلیل درآمد. در کل تمامی نمونه‌ها با اینکه اغلب بیش از ۳۰ مورد بودند از توزیع غیرنرمال برخوردار بودند، لذا از آزمون‌های ناپارامتریک مثل همبستگی اسپیرمن و کروسکال والیس برای پاسخ به سوالات استفاده شد. در کل بین مقدار وام دریافتی و میزان

بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال (مورد مطالعه: کارگاههای صنعتی شهر تهران).....۵۳

اشتغال ایجاد شده همبستگی معنا داری با ضریب ۰/۳۷۲. وجود دارد که البته مقدار ضریب بسیار بالا نیست. در تقسیم بندی که بین نوع طرح ها که برای اشتغال به ثبت رسیده و وام گرفته شده به این نتیجه رسیده شد که هم در بخش اعطای تسهیلات و هم در بخش ایجاد اشتغال تفاوت معناداری بین آنها مشاهده نمی شود. نکته نهایی اینکه هدفی که دریافت کننده از دریافت تسهیلات دارد تفاوت معناداری در میانگین ایجاد اشتغال فراهم نمی آورد. با این وجود توجه و ثبت هدف از گرفتن وام می تواند برنامه ریزی برای آینده این نوع وام ها را بهتر سازد.

برای پیشنهاد می توان از نتایج تحقیق و همچنین فضای کلی موجود در فضای اقتصادی کشور در سال های مورد بررسی و حال حاضر مباحثی را مطرح کرد. با توجه به نتایج به دست آمده یعنی رابطه ضعیف بین مقدار وام و میزان اشتغال در این سال ها و همچنین عدم تمایز و تفاوت نوع طرح ها و هدف از وام گیری در میزان اشتغال بهتر است سازمان های متولی امر شاخص های دیگری را معیار نحوه تقسیم اینگونه وام ها قرار دهند. مثلا استفاده از رویکردهای کارآفرینی موسسین شرکت ها، توجه به دسته بندی صنایع و آینده هریک از صنایع که نیاز به توجه به آمایش صنعت و جغرافیای هر صنعت دارد و همچنین محوریت دادن به طرح های توسعه ای که دارای مزیت رقابتی برای کشور است - مثل رویکردهای صادراتی شرکت ها در صنایع دارای مزیت - می تواند خروجی های تسهیلات را به نتایج بلندمدت آن ها گره بزند. علاوه بر این در فضای موجود سیاست های ضعیف نظارتی و شکل گیری ساختارهای جدید مالی و سرمایه گذاری با حضور بانک های خصوصی بهتر است الگوی ایرانی تسهیلات به سمت عدم دخالت دولت بیشتر متمایل باشد و دولت پرداخت وام های اشتغال زایی را به این بانک ها محول گرداند. در مورد پیشنهاد برای تحقیقات آتی نیز می توان گفت دانشجویان و دستگاه های مسئول می توانند برای شفاف شدن روابط و تاثیرها در زمینه نحوه و هدف پرداخت از تسهیلات و ابعاد دیگری همچون، نوع صنعت، اندازه شرکت، رویکردهای مدیریتی و ماهیت کارآفرینی شرکت ها مطالعات بیشتری انجام دهند.

منابع

۱. توریخ، روی (۱۳۸۳)، "صنایع کوچک، کارآفرینی و رشد اقتصادی. مقاله سوم از کتاب "نقش صنایع کوچک در اقتصاد مدرن". مترجم: جهانگیر مجیدیو چاپ دوم. تهران: موسسه فرهنگی رسا.
۲. رضوانی، مهران و نرگس خرمشاهی (۱۳۹۱)، "مستند سازی شیوه های نوین ترفیع در کسب و کارهای کوچک و متوسط صنعت پوشاک"، مجله تحقیقات بازاریابی نوین بهار. شماره ۲، صفحه ۱۶۷-۱۸۴.
۳. امین آقایی، مهرناز (۱۳۸۷)، "بررسی عوامل موثر بر میزان اشتغال زایی بنگاه های اقتصادی کوچک در ایران"، فصلنامه علوم اجتماعی. شماره ۴۱.
۴. مدهوشی، مهرداد و غفار تازی (۱۳۸۶)، "تاثیر سرمایه اولیه در بقای شرکتهای تولیدی کوچک و متوسط در ایران. مجله دانش و توسعه" شماره ۲۰. صفحه ۱۶۶-۱۴۴.
۵. صلواتی سرچشمه، بهرام، مداح، معصومه و احسان یزدانی راد (۱۳۸۶)، "چارچوب سیاست گذاری و برنامه ریزی برای حمایت از ایجاد و توسعه بنگاه های کوچک و متوسط" مجله رشد فناوری. شماره ۱۲. صفحه ۳۹-۴۹.
۶. آرمنش، ه (۱۳۸۵)، "خاستگاه مشکلات و قابلیت های طرح های زودبازده و کارآفرین"، مجله بانک صادرات ایران، شماره ۳۹ ص ۱۰-۱۵.
۷. رجایی لیتکوهی، محمد هادی (۱۳۸۳)، "آثار سیاستهای پولی بر اشتغال و تورم در اقتصاد ایران"، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبایی.
۸. سرمد، ز، بازرگان، ع و ا. حجازی (۱۳۸۳)، "روشهای تحقیق در علوم رفتاری". تهران. انتشارات آگاه.
۹. سلطانی، زهرا (۱۳۸۷)، "ساز و کارهای تامین مالی برای شرکت های کوچک و متوسط، مجموعه سخنرانی های سال ۱۳۸۶". پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی ایران.
۱۰. شهبابی، فاطمه (۱۳۸۳)، "بررسی تاثیر تسهیلات تکلیفی بر اشتغال". پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.
۱۱. طباطبایی، سعادت و علی اصغر اژدری (۱۳۸۷)، "سیاست های حمایت از صنایع کوچک در ایران با رویکرد افزایش توان صادرات"، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.
۱۲. فلیحی، نعمت و علیرضا امینی (۱۳۷۹)، "بررسی اثرات حجم پولی و تسهیلات بانکی بر عرضه و تقاضای نیروی کار" مجموعه مقالات دهمین کنفرانس پولی و ارزی.

- بررسی نقش اعطای تسهیلات به بنگاه های کوچک و متوسط صنعتی در ایجاد اشتغال (مورد مطالعه: کارگاههای صنعتی شهر تهران).....۵۵
۱۳. کارلسون، بو (۱۳۸۳)، "فعالیت‌های اقتصادی کوچک، فناوری منعطف و پویایی صنعتی"، مقاله دوم از کتاب "نقش صنایع کوچک در اقتصاد مدرن". مترجم: جهانگیر مجیدی. چاپ دوم. تهران. موسسه فرهنگی رسا.
۱۴. مجتهد، احمد (۱۳۷۹)، "سیاست های پولی و ارزی مطلوب جهت مقابله با تورم و بیکاری در ایران"، مجموعه مقالات دهمین کنفرانس بین المللی پولی و ارزی.
۱۵. ملکی نژاد، امیر (۱۳۸۵)، "تحلیلی بر نقش صنایع کوچک و متوسط در توسعه اقتصادی"، فصلنامه راهبرد یاس. شماره ۸.
۱۶. نادری، ابوالقاسم (۱۳۸۰)، "ابعاد و چالش های اساسی بازار کار در ایران. فصلنامه پژوهش ها و سیاست های اقتصادی" صفحات ۶۳ تا ۸۳.
۱۷. شجری، هوشنگ، شیروانی، علیرضا و لیدا مسعودی (۱۳۸۷)، "بررسی قابلیت ها و مشکلات بنگاه های زودبازده و کارآفرین" مجله بانک
۱۸. نادری، ع و م. سیف نراقی (۱۳۷۹)، "روشهای تحقیق در علوم رفتاری"، تهران. انتشارات بدر.
۱۹. یوسفی، محمد قلی (۱۳۷۲)، "نقش صنایع کوچک در توسعه صنعتی ایران" مجموعه مقالات سمینار نقش و جایگاه واحدهای کوچک صنعتی در توسعه اقتصادی اجتماعی کشور. تهران. وزارت صنایع سنگین.
۲۰. یونیدو (۲۰۰۳)، "استراتژی افزایش مشارکت مؤثر و رقابتی بخش صنایع کوچک و متوسط در اقتصادی و صنعتی. جمهوری اسلامی ایران" مترجم: عبدالرضا شقاقی و مسعود شفیعی. (۱۳۸۳). چاپ اول. تهران. موسسه فرهنگی رسا.

21. Aidis, R (2002). "Why don't we see more small and medium sized enterprises (SMEs) in Lithuania?" Working Paper. University of Amsterdam.
22. Aspelund, Arild; Berg-Utby, Terje; Skjefeldal, Rune. (2005) "Initial Resources' Influence on New Venture Survival: A Longitudinal Study of New Technology-Based Firms". *Technovation*.; 25, 1337-1347.
23. Bannock and Partners(1997) (GBP). "Credit Guarantee Schemes for Small Business Lending". London.
24. Bartlet, W. & V.Bukvie.(2001). "Barriers of small and medium sized enterprise(SME) growth in Slovonian". *MOCT-MOST*. 11: 177-195.

25. Christensen, Jesper Lindgaard. Jackson, Sarah. Riding, Allan. Mensah, Solomon & Loa (1999). "Guarantee Schemes in Six Countries". Denmark government report.
26. Muent, H. F. Pissarides & P. Sanfey (2001). "Taxes, competition and finance for Albanian enterprises". Evidence from a field study. MOCT-MOST. 11: 239-251.
27. Rivaud-Danest, D. (1998). "Comparison between the financial structure of SME's versus large enterprise: using batch databank". Report. European Community.
28. Smallbone, D & F. Welter. (2001). "The distinctiveness of entrepreneurship in transition economics. Small business economics". 16: 149-262.
29. Voulgaris, F., T. Papadogonas, et al. (2005). "Job Creation and Job Destruction in Greek Manufacturing". Review of Development Economics, 9(2), 289-301.
30. Zysman, J. (1983). "Governments, Markets and Growth: Finance and the Politics of Industrial Change". Cornell University Press.
31. Ignas G. Sidik. (2012). "Conceptual Framework of Factors Affecting SME Development: Mediating Factors on the Relationship of Entrepreneur Traits and SME Performance". Prasetya Mulya Business School Press.